

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
M.FÜZULİ adına ƏLYAZMALAR İNSTİTUTU

FİLOLOGİYA MƏSƏLƏLƏRİ

№ 12

*Toplu Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən rəsmi qeydiyyat-
ta alınmışdır (Filologiya elmləri bölməsi, №13).*

*Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi Mətbu
nəşrlərin reyestrinə daxil edilmişdir. Reyestr №3222.*

«Elm və təhsil»
Bakı – 2017

MƏLƏK KƏRİMOVA
Xəzər universiteti
melsenem@mail.ru

L.N. TOLSTOY: İNCƏSƏNƏT HAQQINDA

Açar sözlər: incəsənət, L.N.Tolstoy, sosial hadisə

Key words: art, L.N. Tolstoy, social event.

Ключевые слова: искусство, Л.Н. Толстой, социальное событие.

Bu məqalədə rus yazıçısı L.N.Tolstoyun incəsənətlə əlaqədar fikirlərinin təhlilinə yer verilmişdir. Tolstoy incəsənətin sosial hadisə olaraq əhəmiyyəti üzərində durmaqla yanaşı, incəsənətin təkcə həzz mahiyyətində olmamasının önəmini qeyd etmişdir. Tolstoy incəsənətə həzz mənbəyi kimi baxılmasının səhv olduğunu vurğulayır. Məqalədə incəsənətin qeyri adi olması və geniş xalq kütlələrinə anlaşılmaması qaydasının gülməli, məntiqsiz olduğu və bunun yarattığı nəticələrin də incəsənət cəhətdən öldürücü ola biləcəyi ilə əlaqədar yazıçının fikirləri müzakirə edilmişdir.

İncəsənət mədəniyyətlərin yüksəlişini göstərir. İncəsənət beynəlxalqdır, dəyərlərin qloballaşmasını təmin edir. Ortaq duyğu, düşüncə və dəyərlərin yaranmasına səbəb olur. Beləcə, insanların bir birlərinə yaxınlaşmalarını, bir birlərini başa düşmələrini asanlaşdıraraq, sosial ünsiyyətin, əməkdaşlığın bir başqa ifadə ilə beynəlxalq sülhün yaranmasına kömək edir. Çünki incəsənət sevməkdir, incəsənət gözəllikdir. İncəsənət həm doğrunu, həm də humanist olanı insana ötürməyə çalışır. İncəsənət global dəyərlərin ortaq bir dilin yaranmasına kömək edərək, insanları və cəmiyyəti bir birinə yaxınlaşdırır. [1] İncəsənət sahəsində maraqlı fikirləri olan yazıçılardan biri də Lev Nikolayeviç Tolstoy olmuşdur. Onun 1888-1908-ci illər arasında müxtəlif dünya dillərinə tərcümə edilən əsərlərinin sayı 20 milyon idi. Tolstoyun "İncəsənət nədir?" əsəri ilk dəfə 1897-ci ildə çap olundu. Daha sonra bu əsər Londonda 1898-ci ildə İngilis dilində çap olundu. Tərcümə edən Aylmer Maude 1924-cü ildə Tolstoyla məktublaşdıqlarını qeyd etməkdədir. Yazıçı əsərinin Rusyada dəfələrlə sansürdən keçdiyini, ilk dəfə olduğu kimi məhz ingilis dilində çap olunduğunu öz məktublarında tərcüməçiyə yazır. "İncəsənət nədir?" əsəri onun həyatının 15 ilini əhatə edirdi.

Tolstoya görə din və sənət arasında əlaqə mövcuddur. Yazıçıya görə "əxlaqın qaydaları sənətin qaydalarıdır". Cəmiyyətin ancaq əxlaqla yüksələcəyinə, cəmiyyəti ancaq əxlaqla sağlam təməllər üzərində bünövrəsinin qurulacağına inanır. Ona görə sənət əxlaqlı olmalıdır, əxlaqını itirmiş insənət, sənət olmaqdan çıxır. Tolstoya görə insənətin yox olmağa başladığının

göstəricisi qeyri-səmimilikdir. Ona görə, oxucu nə qədər çox reallıq duyğusunu yaşayarsa bir o qədər də incəsənət əsəri səmimi olmaqdadır.

Tolstoyun əsərlərində real hadisələr var. Tolstoy əslində bədbin sənətkardır. Bu bəlkə də onun şəxsi həyatındakı çətinliklərlə əlaqədar idi. Belə ki, o, 2 yaşında ikən anasını, 10 yaşında ikən isə həm atasını, həm də nənəsini itirir. Bu mənada da onun əsərlərində bədbinlik hiss edilə bilməkdədir. Tolstoya görə oxucu, yazıçının yaşadığını hər tərəfli yaşamalır. Bu vəziyyət oxuyucuya səmimiyyət hissi verərək onun əsərdən təsirlənməsinə yol açar.

Sənət əsərinin hissələrini birləşdirən, bir birinə bağlayan onun estetik tərəfidir. Sənət əsəri estetik tərəfinə görə həzz verir və insanın xoşuna gəlir. Yunan fəlsəfəsində sənətin estetik boyutu üzərində durulmuşdur. Yunanlılar sənətdə bir demokratiya qaydası tapmaq istəyiblər. Onlara görə incəsənət gözəllik, gözəllik isə uyğunluqdur. Şəkildəki geometrik quruluş, piramidalardakı və Gotik katedrallarındakı mütənasiblik bu şəkildə izah edilməkdədir. Sənət əsərinin xüsusiyyətlərindən biri də tarazlıq və uyğunluqdur. Tarazlıq və uyum gözəllik hissimizi oxşayaraq xoşumuza gəlməyə səbəb olur. Eyni zamanda sənət əsəri, basdırdığımız şüuraltı duyğularımızı ortaya çıxararaq bir boşalma və bir rahatlama yaradır. Ona görə də sənət əsərinə hər cür duyğudan azad şəkildə baxmaq, qiymətləndirmək imkansızdır. İncəsənət özünəməxsusdur, emosionaldır, hisslərə dayanır. Sənəti sadəcə xoşa gələn bir məhsul, bir əyləncə vasitəsi kimi göstərmək lazım deyil. Sənət çox funksiyalı bir sosial hadisədir. [1; s.58]

Tolstoy incəsənətin sadəcə həzz kimi qiymətləndirməsinə qarşı çıxır. Sənət insanın və insanlığın həyatdakı yerini təyin etməlidir. Həyatın məqsədi gözəllikdən həzz almaq olmamalıdır. İncəsənət həyatın parçasıdır. Sadəcə həzz duyğusunu yaşamaq üçün sənətin ortaya çıxışı Tolstoya görə səhvdir. Hətta Tolstoy bunu əxlaqsızlıq kimi qiymətləndirməkdədir.

Tolstoya görə incəsənətin məqsədinin ondan aldığımız həzzdə tapmaq, hər hansı bir qıdanın məqsədinin, önəminin ondan aldıkları həzzdə tapan və əxlaqi inkişafın ali mərhələsində olan insanların yaşamasından heç bir fərqi yoxdur. [7; s.45]

Tolstoya görə həzzlə əxlaq bir arada ola bilməz. Əgər həzzlə əxlaq bir arada isə, bunlardan birinin çöküntüyə məhkum olması qaçınılmazdır. Ona görə gerçək incəsənət həzzdən daha çox əxlaqın olduğu sənətdir. Yəni onun fikrinə görə insan əxlaqını pozan ünsürlərin sənətə girməsindən qorxulurdu və bunlar qadağan olunurdu. İndi isə sənətin verdiyi hər hansı bir həzzi verməməsindən qorxulur və nə edilsə edilsin, bunun qorunmasına çalışılır. Əsl incəsənətin yoxluğu gözlənilən nəticəni verdi. Real sənət yerinə həzz məqsədli ilə incəsənətə sarılan sinif əxlaqi bir çöküntü içində girərək səfeh bir həyat yaşamağa başladı.

İncəsənət bir nitq kimi cəmiyyətin irəliyə və mükəmməliyə doğru aparan bir vasitədir. Nitq nəsillər arası ünsiyyətdə necə vasitəçi rolu oynayır, sənət də bənzər şəkildə yeni və daha əvvəl özündən gələn insanların yaşadıkları duyğuları yaşamalarına səbəb olur. Nitqin inkişafı sayəsində lazımsız biliklər yerini necə lazımi biliklərə verirsə, sənətdə də belə olmalıdır. Aşağı səviyyəli, daha zəif və lazımsız duyğular yerini daha yaxşı, lazımi duyğulara buraxmalıdır. İncəsənətin məqsədi budur. Sənət məzmunu etibarlı ilə nə qədər məqsədinə xidmət edərsə o yaxşı sənətdir və nə qədər bu məqsəddən uzaqlaşarsa o pis sənətdir. [7; s.173]

Əslində Tolstoy incəsənətin sənət olduğunu və sadəcə bir əyləncə mənbəyi olaraq qavranılaraq həyatın mənasız və ciddiyyətsiz bir vasitəsi olaraq görülməsinə qarşıdır. Belə bir incəsənətin pis olduğunu iddia edir, yaxşı incəsənət nümunəsinin hərəkət üçün incəsənət olduğunu qeyd edir. "Çarpıtılmış, yolundan azmış incəsənət insanların çoxunu məmnun etməyə bilər, amma yaxşı incəsənət hər zaman hərəkəti məmnun edir".

Əsl incəsənət əsəri, müəyyən bir düzənə qoyula bilməz, əsl sənət əsəri, sənətkarın içində yaşadığı həyata aid yeni bir məfhumun açığa vurulmasıdır, bu ifadə edildiyi təqdirdə bu yol aydınlanır. Hisslərin incəsənət vasitəsilə inkişafını sürdürür. Cəmiyyətin xoşbəxtliyi üçün lazımsız və mənfi duyğuların yerini daha yaxşı və daha yararlı duyğuların olması insənətin məqsədi ya da dəyəridir, sənətinin məzmununu təşkil edən duyğulardan bəhs ediləcəksə, incəsənət bu məqsədin reallaşdırma səviyyəsinə görə yaxşı ya da pis sənətdir.[5]

Tolstoya görə incəsənət əvvəllər hərəkət üçün olurdu. Amma daha sonraları incəsənət böyük bir dəyişikliyə səbəb oldu: burjuaziya və xalq sənəti oldu. Əslində sənətin reallığını əks etdirməyənlər də, üst sinifə mənsub insanlardır. Xalqın sənəti və aristokratların sənəti anlayışı real sənətin yox olmasına səbəb oldu. Xalq tərəfindən başa düşülməyən sənət üst sinifə mal edildi və bu sənətin gerçək sənət kimi qiymətləndirilməsi egoistliyi də bərabərində gətirdi. İncəsənət əsərinin başa düşülməməsi üstün bir xüsusiyyət kimi görüldü.

Tolstoya görə sənətin qeyri adi olması və geniş xalq kütlələrində anlaşılınmaması qaydası o qədər gülməli və məntiqsizdir ki, yarattığı nəticələr də sənət cəhətdən öldürücü oldu.

Başə düşülməyən incəsənət xüsusi zümrəyə aiddir. Xalqın duyğu və bəyəniləri ilə səsəlməməkdədir. Cəmiyyətdəki üst səviyyədəki insanları xoşbəxt edən bu sənət dilini xalq başə düşmədiyi üçün mənası olmamaqdadır. Platonda da sənətkar, təqlidin təqlidini etdiyi halda, reallığı verməməkdədir. Aristoteldə isə, sənətkar təqlidçi olduğu halda həyatın, insan yaşamının mənasını bilməkdədir.[2]

Tolstoya görə əgər sənətkar özündən əvvəlkilərə oxşar şeylər yaratmaq istərsə bir əsər ortaya qoya bilməz. Yaradıcılıq ona görə bir sirdir. Tolstoya görə sənədin təqlidində istifadə edilən yollardan biri olan heyratə salma və təsir etmədə real sənətlə uyğun gəlməməkdədir. Çünkü heyratə salaraq, yenilik vasitəsilə təsir edərək, gözlənilməyən ziddiyyət və qarşıdurmalar yaradaraq ya da dəhşət səhnələri göstərərək hisslər ötürülməməlidir, bu zaman ancaq əsəblər pozulur.

Tolstoy qeyd edir ki, əgər bir rəssam qanlı bir şəkil çəkirsə, bu insana təsir edər, amma burada incəsənət nümunəsindən söhbət gedə bilməz. Ya da orgda ağır ağır çalınan notun insanlar üzərində təsiri heyratəmizdir, amma burada da incəsənət yoxdur, çünkü hisslərin ötürülməsi baş verməməkdədir. Bizə fizioloji təsir edən hadisələri incəsənət kimi qiymətləndirmək düzgün deyil. Bəzən sənət çox zərifləşdi deyirlər, tam tərsi sənət kobudlaşdı. [8; s 118]

Tolstoy təqlid edilənlərin xarici görünüşlərinin real sənət əsərlərindən daha yaxşı ola bildiyini, bunun da cəmiyyətdə real sənət əsərini təqlid olandan ayırt etməyi çətinləşdirən bir xüsusiyyət olaraq qarşımıza çıxıldığını, təqlidin daha çox insana təsir etdiyini qeyd edir. Təqlid edilən incəsənətlə əsl incəsənəti necə ayırd etmək olar sualını Tolstoy belə cavablandırmaqdadır. İncəsənətdəki təqlidin populyarlaşması sənətin ticariləşməsinə yol açdı.

Tolstoyun incəsənətlə əlaqədar düşüncələrinin müasir dövrlə də səsləşdiyini qeyd etmək lazımdır. Belə ki, yaradıcılığa əsaslanmayan daha çox təqlid mahiyyətində olan, məzmunundan yoxsun və original olmayan dırnaqarası incəsənət nümunələrinə hal hazırda da rast gəlməkdəyiz. Halbuki məhz incəsənət əsərləri insanlarda xeyirxah, mənəvi duyğuların yaranması üçün şərait yaratmalı və mənəvi sevincdən doğan fiziki rahatlığı insan hiss edə bilməlidir. Tolstoyun fikirlərinə əsaslanaraq müasir dövrümüzə də incəsənətin ticari məqsədinin daha qabardıldığını da müşahidə etmək mümkündür. Təbii ki, əgər incəsənət nümunəsi yalnız ticari məqsədlə düşünülürsə, bu sənət əsərinin nə qədər qalıcı ola biləcəyi şübhə doğura bilməkdədir.

İncəsənət əsərində yaradıcı gücünü ortaya qoyan şəxs eyni zamanda böyük kütləyə xitab edərək dəyişikliyə səbəb ola biləcəyini də göz önündə tutmalıdır. Yalnız o zaman sənət əsərinin əsrlər keçsə də, öz aktuallığını qoruya biləcəyini və klassik əsər kimi tarixdə iz buraxacağını qeyd edə bilərik.

Ədəbiyyat

1. Armağan İ., Sanat Toplumbilimi, Demokrasi Kültürünə Giriş, İleri Kitapevi, 1992, s 58
2. Aristotel. Poetika, Bakı, Şərq-Qərb nəşriyyatı, 2006.
3. Əlizadə Hüseyn Estetika Red. E.Zamanova; AMEA Fəlsəfə və Siyasi-Hüquqi Tədqiqatlar İnstitutu, B.: Elm, 2007.
4. Əsədov Adil. Gözəlliyin fəlsəfəsi: mahiyyət və onun cismani təcəssümü spiritualist aristokratizm işığında. B.: Nurlan, 2005.
5. Mutlu Tuba. Ankara Universiteti Sosial Elmlər Fakültəsi, Tolstoy və Sənət, Yüksek Lisans tezi, 2002.
6. Simmons E.J., Tolstoy, London and Boston, Routledge Author Guides, 1973, s.173
7. Tatyana Gersheva, Intelecting, Simulating, Judging: Tolstoy's Search for an Aesthetic Standard. Journal of History of Ideas, Volume 74, Number 1, January, 2013.
8. Tolstoy L.N., "Sənət nədir", tərcüməçi Mazlum Beyhan, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2009.

M. Karimova

L.N. Tolstoy: About Art

Summary

This article analyzes Russian writer Leo Tolstoy's views on art. Tolstoy emphasizes the importance of art as a social phenomenon and not to be interpreted to satisfy only human pleasure. For Tolstoy, it is wrong to see art as the source of human pleasure. This article shows that Tolstoy did not see art as unusual and it is laughable to say that it cannot be understood by the masses and saying this would be consequentially damaging for art. According to Tolstoy there is a relationship between art and religion. He thinks that the "religious rules also apply to the art".

This article strongly emphasizes that how Tolstoy believes that the society will only improve by being ethical and therefore having strong foundation. Because of that art has to be ethical when art is not ethical it loses the value of becoming art. According to Tolstoy ingenuity is the beginning of the end of art. That is why when a reader has real feelings then art becomes genuine. This article shows how Tolstoy's answers "what is art" question are still valuable in our time.

М. Керимова

Л.Н. Толстой: Про искусство

Резюме

Лев Николаевич Толстой один из выдающихся писателей, у которого были интересные идеи в области искусства. В этой статье анализируются взгляды русского писателя на искусство. Толстой подчеркнул важность искусства как социального события, отметив, что неправильно рассматривать искусство как источник наслаждения. По его мнению, цель искусства не красота и не эстетическое наслаждение. Толстой выступал против отрыва искусства от действительности, то есть от реальных интересов общества, от нравственно-политических проблем времени. У Толстого свои критерии искусства. И этот критерий в его нравственности. Ценность искусства, по его мнению, определяется религиозностью.

Мораль и искусство для писателя неразделимы. Толстой полагает, что общество морально растет, только опираясь на здоровую почву. Для писателя искусство – это не только средство общения. Он считает, что искусство формирует нравственный облик человека. Он против ложных эстетических переживаний. Поэтому, чем более искренна художественная работа, тем больше читатель чувствует реальность. В этой статье ответы на вопрос «Что такое искусство?» актуальны по сегодняшний день.

Рәуғи: **Reyhan Mədətova**
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent